

بازپژوهشی در سن عایشه هنگام ازدواج با پیامبر ﷺ

Jalali31391@yahoo.com

mirsepah@qabas.net

رضا جلالی لیقوان / کارشناس ارشد مدرسی معارف اسلامی دانشگاه شهید بهشتی

اکبر میرسپاه / استادیار مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی *

دریافت: ۹۷/۶/۷ - پذیرش: ۹۷/۱۲/۲۲

چکیده

یکی از ازدواج‌های رسول اکرم ﷺ، ازدواج ایشان با عایشه بنت ابی‌بکر بود. مورخان و سیره‌نویسان غیرشیعی عمدتاً معتقدند: وی در زمان ازدواج، شش یا نه سال داشته و درحالی‌که باکره بوده، با رسول خدا ﷺ ازدواج کرده است. برخی از علمای شیعه نیز به باکره بودن وی معتقدند. همین ادعاهای مورخان عامه و خاصه درباره سن عایشه اهرم فشاری علیه پیامبر رحمت و مهربانی شده، تا برخی از مستشرقان و دشمنان اسلام انواع تهمت‌ها و شبهه‌ها را مطرح کنند و چهره نورانی پیامبر اعظم الهی را چهره‌ای تاریک و شهوت‌پرست و زن‌دوست معرفی نمایند.

با مراجعه به تاریخ و بررسی دقیق آن، مشخص می‌شود که سن عایشه به مراتب، بیش از شش یا نه سال بوده و بنا به گزارش‌هایی، وی قبل از ازدواج با پیامبر اکرم ﷺ، به عقد جبرین مطعم درآمده بود و پس از طلاق گرفتن از او، همسر پیامبر ﷺ شده است. این پژوهش کوشیده تا سن عایشه را از منظر تاریخی بررسی کند و علل و انگیزه کم سن جلوه دادن او را مشخص سازد.

کلیدواژه‌ها: عایشه، سن عایشه، ازدواج پیامبر با عایشه، باکره بودن عایشه، نقد قرآن.

از همان آغاز بعثت نبی مکرم اسلام ﷺ، کسانی دست به دسیسه و نیرنگ بر ضد اسلام و مسلمانان می‌زدند. با گسترش اسلام، این دشمنی‌ها افزون‌تر و در قالب‌های دیگر بروز یافت. در سالیان اخیر، دشمنان اسلام تمام سعی و تلاش خود را به کار برده‌اند تا مانع نفوذ اسلام شوند و در این راه، از تمام ظرفیت‌های مادی و معنوی خویش، همچون شبکه‌های مجازی و ماهواره‌ای و ساختن برخی مستندها بهره برده‌اند. دانشمندان یهودی و مسیحی ضد اسلام دست به قلم شده‌اند و بر ضد اسلام و پیامبر مهربانی، به القای شبهات پرداخته و برخی عوامل آنان با کشیدن کاریکاتور و یا تهیه فیلم‌های موهن، درصد مخدوش کردن چهره پاک رسول خدا ﷺ و اسلام عزیز هستند.

و از سوی دیگر، گروه‌های افراطی را از میان خود مسلمانان شناسایی و تقویت کرده و از این طریق چهره اسلام را خشن و زشت جلوه می‌دهند.

در همین زمینه، اخیراً کتابی با نام *نقد قرآن* منتشر شده که نویسنده‌اش با نام مستعار *دکتر سُها* مدعی است توانسته تناقضاتی در قرآن و سیره پیامبر اکرم ﷺ بیابد. یکی از آنها ازدواج پیامبر ﷺ با عایشه است که وی با استناد به برخی منابع تاریخی، ادعا می‌کند رسول خدا ﷺ در سن ۵۳ سالگی با عایشه، که ۶ یا ۷ ساله داشته ازدواج کرده است. متن شبهه او چنین است: «محمد در ۵۳ سالگی، عایشه را در سن ۶ یا ۷ سالگی به ازدواج خود درآورد. اولاً؛ این کار یعنی: نابود کردن حق انتخاب همسر برای دختر. کودکی چون عایشه، که حتی مفهوم ازدواج را هم نمی‌داند، چرا باید بدون آگاهی و خواستن، به ازدواج مردی ۵۳ ساله درآید. متأسفانه این کار محمد منشأ یک حکم فقهی شده است که پدر می‌تواند کودکانش را قبل از بلوغ به ازدواج دیگران درآورد که نقض آشکار حقوق بشر است. ثانیاً؛ آیا نباید تناسبی از نظر سنی بین همسران وجود داشته باشد؟ ۶ سال کجا و ۵۳ سال کجا؟ این نیز بی‌توجهی کامل به حقوق و احساسات و عواطف زوجه است»^۱.

برای نقد این شبهه، گریزی از مراجعه به منابع دست اول تاریخی نیست تا اقوال مربوط به این ازدواج بررسی و ارزیابی شود و میزان اعتبار ادعای این نویسنده مشخص گردد.

زیست‌نامه عایشه

عایشه، دختر ابوبکر، از خاندان «تیم»، و مادرش «مَ رومان» دختر عامر بن عمیر از قبیله بنی‌کنانه بود.^۲ کنیه‌اش «مَ عبدالله» بود و به سبب همسری رسول خدا ﷺ، «مَ المؤمنین» خوانده می‌شود.^۳

او پس از آنکه به همسری رسول خدا ﷺ درآمد، به تدریج، به یکی از جنجالی‌ترین همسران ایشان - در زمان حیات حضرت و به‌ویژه پس از آن - مطرح شد. وی همواره تلاش داشت جایگاه ویژه‌ای در میان نه فقط همسران،

۱. سها، نقد قرآن، ص ۲۴۱.

۲. محمد بن سعد، الطبقات الكبرى، ج ۸، ص ۴۶.

۳. احمد بن طولون، الاثمة الاتنی عشر، ص ۱۳۱.

بلکه دیگر بستگان رسول خدا ﷺ داشته باشد و همین روحیه، او را به سوی اتخاذ برخی مواضع و ایراد برخی سخنان سوق داد که منجر به آزدگی رسول خدا ﷺ و نزدیکی همچون حضرت فاطمه ﷺ و حضرت علی ﷺ شد. مهم‌ترین نقطه عطف در حیات عایشه، اقدام او به راهاندازی جنگ جمل بر ضدّ امیرمؤمنان حضرت علی ﷺ بود که به کشته شدن هزاران مسلمان انجامید.

وی سرانجام، پس از یک زندگی پرماجرا، در دهم شوال یا هفدهم رمضان^۱ سال ۵۷ یا ۵۸ هجری در مدینه درگذشت.^۲ ابوهیره بر او نماز خواند و در قبرستان بقیع به خاک سپرده شد.^۳ دربارهٔ علت وفات عایشه، اختلاف نظر وجود دارد. عده‌ای برخلاف اهل سنت، که مرگ او را طبیعی دانسته‌اند، با استناد به منابع، معاویه را عامل قتل عایشه می‌دانند که با مکر و حیله خود، چاله‌ای کند و زمینه سقوط در آن و مرگ او را فراهم ساخت.^۴

سنّ ازدواج عایشه با رسول خدا ﷺ

مسئله ازدواج عایشه با رسول خدا ﷺ از چند منظر قابل بررسی است: چرایی این ازدواج، سنّ او هنگام ازدواج، پیامدهای ازدواج، و مقایسه او با دیگر همسران رسول خدا ﷺ. اما در این نوشتار، تنها بر موضوع سنّ عایشه هنگام ازدواج با رسول خدا ﷺ اشاره خواهیم کرد و دیگر موضوعات را به محلی دیگر وامی‌نهیم. این پرسش مطرح است که در میان ازدواج‌ها و همسران متعدد رسول خدا ﷺ چرا موضوع سنّ عایشه تا این حد محل بحث و نقاش و منشأ شبهه و اشکال واقع شده است؟ آیا سنّ دیگر همسران اهمیتی نداشته که به موضوع قابل بحثی در تاریخ رسول خدا ﷺ تبدیل نشده است؟ پاسخ آن است که تنها علت این امر، کم‌سن جلوه دادن عایشه هنگام ازدواجش با رسول خدا ﷺ است، به گونه‌ای که - چنان که در بیان شبهه گذشت - ازدواج او، تزویج دختر بچه‌ای شش ساله با مردی ۵۳ ساله ترسیم شده است! این کار، طبعاً ایجاد پرسش می‌کند که چرا رسول خدا ﷺ در این سنّ بالا، با دختر بچه‌ای در این سنّ پایین ازدواج کرده‌اند؟ و چه مصلحت بزرگی در میان بوده که چنین رخدادی را سبب گشته است؟

الف. دیدگاه اهل سنت

در نقلیات علمای عامّه در خصوص سنّ عایشه هنگام ازدواج، دو نوع گزارش به چشم می‌خورد: غالب آنان شش سالگی را نقل کرده‌اند؛ و برخی دیگر هفت سالگی را. و البته قول به نه سالگی نیز در حدّ نقلی غیرمعروف، از سوی برخی، ادعا شده است. در ذیل، این گزارش‌ها را بررسی می‌کنیم:

Tārīkh Islam dar Āyene-ye Pazhuhesh _____ Vol.15, No.2, Fall & Winter 2018-2019

۱. تقی‌الدین مقریزی، امتاع الاسماع، ج ۶ ص ۴۲؛ ابن حجر عسقلانی، الاصابه، ج ۸ ص ۲۳۵.

۲. السید الجمیلی، نساء النبی، ص ۴۴.

۳. محمدبن احمد ذهبی، تاریخ اسلام، ج ۴، ص ۱۶۴؛ ابن اثیر، الكامل فی التاريخ، ج ۳، ص ۵۲۰.

۴. زینب فواز، الدر المنثور فی طبقات ربات الخدور، ص ۲۸۳؛ منصورعلی ناصف، التاج الجامع للاصول، ج ۳، ص ۳۷۹؛ احمدبن محمد

مقدس اردبیلی، حدیقه الشیعه، ج ۱، ص ۴۷۷.

۱. ازدواج در شش سالگی

از کهن‌ترین عالمان اهل سنت، که ازدواج در شش سالگی را نقل کرده، ابن سعد در *الطبقات الكبرى* است که چنین نقل کرده: از عمره نقل شده است که می‌گوید: شنیدم که عایشه می‌گفت: پیامبر در ماه شوال سال دهم بعثت و سه سال پیش از هجرت، مرا که شش ساله بودم، به همسری برگزید و پیامبر هجرت کرد و در روز دوشنبه دوازدهم ربیع‌الاول وارد مدینه شد، و در ماه شوال همان سال، که هشتمین ماه هجرت بود، با من زفاف نمود، و در آن هنگام، نه ساله بودم.^۱

مؤلفان دو کتاب *صحیح بخاری* و *صحیح مسلم* سنّ عایشه را در زمان ازدواج، شش سال، و در زمان عروسی نه سال ذکر کرده‌اند.^۲

ابن قتیبه معتقد است: پیامبر در مکه با عایشه ازدواج کرد، درحالی‌که او دختری ۶ ساله بود، و در مدینه با وی عروسی کرد، درحالی‌که او ۹ ساله بود.^۳

طبری در تاریخش می‌نویسد: پیامبر ﷺ بعد از وفات خدیجه با عایشه ازدواج نمود. ... عایشه در این زمان شش سال داشت.^۴

بیهقی در *دلائل النبوة*: پیامبر سه سال بعد از فوت خدیجه با عایشه ازدواج کرد، و عایشه در آن زمان دختری ۶ ساله بود؛ و با وی عروسی نمود، درحالی‌که او دختری ۹ ساله بود.^۵

ابن جوزی در *المنتظم*: پیامبر در شوال سال دهم بعثت با عایشه، درحالی‌که وی ۶ ساله بود، ازدواج کرد، و در ۹ سالگی با وی عروسی نمود.^۶

ابن اثیر در *الکامل*: رسول خدا بعد از وفات خدیجه، سه سال قبل از هجرت در مکه، با عایشه، که ۶ ساله بود، ازدواج کرد.
Tāriḥ Islam dar Āyene-ye Pazhuhesh _____ Vol.15, No.2, Fall & Winter 2018-2019

۱. «عمره بنت عبدالرحمن بن سعد بن زرارة قالت: سمعت عایشة تقول: تزوجنی رسول الله فی شوال سنة عشر من النبوة قبل الهجرة لثلاث سنين و أنا ابنة ست سنين و هاجر رسول الله، فقدم المدينة يوم الاثنين لاثنتي عشرة ليلة خلت من شهر ربیع الأول. و أعرس بی فی شوال علی رأس ثمانية أشهر من المهاجر. و كنت يوم دخل بی ابنة تسع سنين» (محمد بن سعد، الطبقات الكبرى، ج ۸، ص ۴۶).

۲. «عن عایشة، «أن النبی صلی الله علیه وسلم تزوجها و هی بنتُ سِتِّ سنین، و بنی بها و هی بنتُ تسع سنین» (محمد بن اسماعیل بخاری، صحیح بخاری، ج ۷، ص ۱۷، حدیث ۵۱۳۴)؛ «عن عایشة، قالت: تزوجنی النبی صلی الله علیه وسلم وأنا بنتُ سِتِّ سنین، و بنی بی وأنا بنتُ تسع سنین» (مسلم بن حجاج نیشابوری، صحیح مسلم، ج ۲، ص ۱۰۳۹، حدیث ۱۴۲۲).

۳. «و کان تزوجه إیها بمكة، و هی بنت ست سنين، و دخل بها بالمدينة و هی بنت تسع سنين» (عبدالله بن مسلم ابن قتیبه، المعارف، ص ۱۳۴).

۴. «نكح عایشة متوفی خدیجة... و عایشة یومئذ ابنة ست سنين...» (محمد بن جریر طبری، تاریخ طبری، ج ۳، ص ۱۶۳).

۵. «عن هشام بن عروة، عن أبيه، قال: تزوج رسول الله ﷺ عائشة بعد موت خدیجة بثلاث سنين، و عائشة یومئذ بنت ست سنين، و بنی بها رسول الله ﷺ و هی بنت تسع سنين» (احمد بن حسین بیهقی، دلائل النبوة و معرفة أحوال صاحب الشریعة، ج ۲، ص ۴۱۰).

۶. «فزوجها رسول الله ﷺ فی شوال سنة عشر من النبوة، و هی بنت ست سنين، و دخل بها بالمدينة و هی بنت تسع» (علی بن محمد ابن جوزی، المنتظم فی تاریخ الأمم و الملوك، ج ۳، ص ۱۷).

ابن حجر در *الإصابة*: عایشه گفت: رسول خدا با من ازدواج کرد، درحالی که من دختری شش ساله بودم، و مرا به خانه اش برد درحالی که من نه ساله بودم، و پیامبر از دنیا رفت درحالی که من هجده ساله بودم.^۲

عمرانی در کتاب *الانباء*: پیامبر در مکه با عایشه ازدواج کرد درحالی که وی ۶ ساله بود، و یک سال بعد از هجرت، با او عروسی نمود، درحالی که او ۹ سال داشت.^۳

بلادری در *انساب الاشراف*: عایشه شش ساله - و به قولی هفت ساله - بود که در مکه با پیامبر ازدواج نمود.^۴ مقریزی در *امتاع الاسماع*: عایشه گفت: پیامبر بعد از وفات خدیجه، درحالی که من ۶ ساله بودم، با من ازدواج کرد، و درحالی که ۹ ساله بودم با من عروسی نمود.^۵

ابن کثیر در *البدایة و النهایة*: از عروه نقل شده است که گفت: رسول خدا ﷺ سه سال بعد از خدیجه با عایشه ازدواج کرد، و عایشه در زمان ازدواج، ۶ ساله بود و در زمان عروسی ۹ ساله.^۶

ذهبی در *تاریخ اسلام*: عایشه گفت: پیامبر بعد از وفات خدیجه، قبل از هجرت با من ازدواج کرد، درحالی که من ۶ ساله بودم، و با من عروسی نمود درحالی که دختری ۹ ساله بودم.^۷

صاحب کتاب *سبل الهدی*^۸ و صاحب کتاب *شذرات الذهب*^۹ نیز چنین عقیده‌ای دارد.

۲. ازدواج در هفت سالگی

ابن اسحاق در سیره‌اش می‌نویسد: عایشه هفت ساله بود که رسول خدا با وی نکاح کردند، و نه ساله بود که او را به خانه بردند.^۱ نسائی و ابن ماجه نیز در کتاب سنن خود، در باب نکاح از عایشه نقل کرده‌اند که گفت: رسول خدا با من در سن هفت سالگی ازدواج کردند.^۲

۱. «كان تزوّجها بمكة قبل الهجرة بثلاث سنين بعد وفاة خديجة و هي ابنة ست سنين» (علی بن ابی‌الکرم ابن اثیر، الکامل فی تاریخ، ج ۲، ص ۱۱۰).

۲. «قالت [عایشة]: تزوّجني رسول الله ﷺ و أنا بنت ست سنين، و بنی بی و أنا بنت تسع، و قُبِضَ و أنا بنت ثمان عشرة سنة» (ابن حجر عسقلانی، الإصابة فی تمییز الصحابة، ج ۸، ص ۳۳۲).

۳. «تزوجها بمكة و هي بنت ست سنين و بنی بها بعد الهجرة بسنة و هي بنت تسع سنين» (محمد بن علی عمرانی، الانباء، ص ۴۶).

۴. «تزوجها بمكة و هي ابنة ستّ، و يقال: سبع» (یحیی بن جابر بلادی، انساب الاشراف، ج ۱، ص ۴۰۹).

۵. «روی هشام، عن أبيه، عن عائشة رضی الله عنها قالت: تزوّجني رسول الله ﷺ متوفی خديجة، و أنا بنت ستّ، و أدخلت عليه و أنا ابنة تسع» (تقی‌الدین احمد بن علی مقریزی، امتاع الاسماع، ج ۶، ص ۳۷).

۶. «عن هشام بن عروة عن أبيه، قال: تزوّج رسول الله ﷺ عائشة بعد خديجة بثلاث سنين و عائشة يومئذ ابنة ست سنين، و بنی بها و هي ابنة تسع» (اسماعيل بن عمر ابن کثیر، البدایة و النهایة، ج ۳، ص ۱۳۱).

۷. «عن عائشة قالت: تزوّجني رسول الله صَلَّى الله عليه و سلم متوفی خديجة، قبل الهجرة، و أنا ابنة ستّ، و أدخلت عليه و أنا ابنة تسع سنين» (شمس‌الدین محمد بن احمد ذهبي، تاریخ الاسلام و وفيات المشاهير و الأعلام، ج ۱، ص ۲۷۹).

۸. يوسف الصالحی الشامي، سبل الهدی، ج ۱، ص ۱۶۶.

۹. شهاب‌الدین حنبلی دمشقی، شذرات الذهب، ج ۱، ص ۲۵۹.

ابوداود نیز در سنن خود، از عایشه نقل کرده که عایشه گفت: پیامبر ﷺ وقتی با من ازدواج کردند که من شش یا هفت ساله بودم. وقتی ما به مدینه آمدیم، چند زن آمدند. مادرم وقتی من در حال تاب‌بازی بودم پیش من آمد؛ مرا بردند و آماده و آراستند، پس مرا نزد پیامبر خدا بردند...^۳

فسوی در *المعرفة و التاريخ* نوشته است: عایشه گفت: پیامبر بعد از وفات خدیجه، قبل از خروج از مکه، درحالی که من ۷ ساله یا ۶ ساله بودم مرا تزویج کردند.^۴

ابوسعید واعظ خرگوشی در *شرف النبی* این گونه آورده است: «عایشه را به مکه بخواست و او هفت ساله بود، چون زفاف برفت او را نه سال بود».^۵

ابن عبدالبر در *الاستیعاب* نگاهشته است: عایشه گفت، رسول خدا با من ازدواج کرد، درحالی که من ۷ ساله بودم؛ و با من عروسی نمود، درحالی که ۹ ساله بودم.^۶

ابن ابی‌الحدید معتزلی نیز سنّ عایشه را در زمان ازدواج با رسول اکرم ﷺ هفت سال، و عروسی حضرت با او را در نه سالگی ذکر می‌کند.^۷

برخی نیز مانند مقریزی در *امتاع الاسماع*، ۹ سالگی عایشه را زمان ازدواج به عنوان «یک قیل» ذکر می‌کنند: «قیل: بنت تسع سنین».^۸

ب. دیدگاه شیعه

در برخی از کتب شیعه نیز درباره سنّ عایشه بحث شده که در ادامه، به چند نمونه اشاره می‌کنیم:

طبرسی در *اعلام الوری باعلام الهدی*: پیامبر ﷺ در هفت سالگی در مکه با عایشه ازدواج کردند و در نه سالگی با او عروسی نمودند...^۱

۱. محمدبن اسحاق همدانی، سیرت رسول الله، ص ۵۸۳.

۲. النسائی، سنن النسائی، ج ۶ ص ۸۲، حدیث ۳۲۵۶؛ ابن ماجه، سنن ابن ماجه، ج ۳، ص ۷۶، حدیث ۱۸۷۷.

۳. «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَنِي وَأَنَا بِنْتُ سَعْدِ بْنِ سِنِينَ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ أَتَيْتِ نِسْوَةَ - وَقَالَ بَشْرُ فَاتِسَى أُمُّ رُوْمَانَ - وَأَنَا عَلَى أَرْجُوْحَةٍ فَدَهَبُنِي بِئِي وَهَيَّأَنِي وَصَنَعَنِي فَآتَيْتِ بِئِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَنِي بِئِي وَأَنَا ابْنَةُ تِسْعٍ فَوَقَفْتُ بِئِي عَلَى الْبَابِ فَقُلْتُ هَيْبَةَ هَيْبَةَ» (ابوداود، سنن ابی‌داود، ج ۴، ص ۲۸۴، حدیث ۴۹۳۳).

۴. «عن عائشة قالت: تزوجني رسول الله صلى الله عليه وسلم متوفى خديجة قبل مخرجه من مكة و أنا ابنة سبع - أو ست - سنين» (يعقوب بن سفيان الفسوي، المعرفة و التاريخ، ج ۳، ص ۲۶۸).

۵. ابوسعید واعظ خرگوشی، شرف‌النبی، ص ۲۰۱.

۶. «عن عائشة، قالت: تزوجني رسول الله صلى الله عليه وسلم و أنا بنت سبع سنين، و بنی بی و أنا بنت تسع سنين» (محمدبن عبدالبر، الاستیعاب فی معرفة الأصحاب، ج ۴، ص ۱۸۸۱).

۷. «تزوجها رسول الله قبل الهجرة بستين بعد وفاة خديجة و هي بنت سبع سنين و بنی علیها بالمدينة و هي بنت تسع سنين و عشرة أشهر» (ابن ابی‌الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۹، ص ۱۹۰).

۸. تقی‌الدین احمدبن علی مقریزی، امتاع الاسماع، ج ۶ ص ۴۲.

ابن شهر آشوب در مناقب: پیامبر دو سال قبل از هجرت با عایشه، که هفت ساله بود، ازدواج کردند و گفته شده: او شش ساله بوده است، و در نه سالگی با او عروسی کردند و هیچ زن باکره‌ای غیر از او نداشتند.^۲

یوسف بن حاتم شامی در الدر النظیم: پیامبر دو سال قبل از هجرت، با عایشه ازدواج کردند، درحالی که او هفت ساله بود، و گفته شده است که او شش ساله بوده، و در ماه شوال در نه سالگی عایشه در مدینه با او عروسی کردند.^۳

علامه مجلسی در بحار الانوار: پیامبر ﷺ در هفت سالگی در مکه با عایشه ازدواج کردند، و در نه سالگی با او عروسی نمودند.^۴

دیدگاه مستشرقان

گروهی از مستشرقان نیز به تبعیت از برخی مورخان مسلمان گفته‌اند: عایشه در سن کم، با پیامبر ازدواج کرده است؛ برای نمونه:

۱. کارن آرمسترانگ^۵ معتقد است: دختر کوچک/بویکر در سال ۶۲۰، درحالی که فقط شش سال داشت، به ازدواج پیامبر درآمد.^۶
۲. مارتین لینگر^۷ در کتاب محمد بر پایه کهن‌ترین منابع می‌نویسد: موقع ازدواج، عایشه تنها شش سال داشت، ولی پیامبر از پنجاهمین سال عمرش گذشته بود.^۱

۱. «عایشه بنت ابی بکر، تزوجها بمکة وهی بنت سبع ، ولم يتزوج بکراً غیرها، ودخل بها وهی بنت تسع ، لسبعة أشهر من مقدمه المدينة، وبقیت إلى خلافة معاوية» (فضل بن حسن طبرسی، اعلام الوری باعلام الهدی، ص ۲۷۶).
۲. «وَ عَیْشَةُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ وَ هِيَ ابْنَةُ سَبْعٍ قَبْلَ الْهِجْرَةِ بَسْتِنِينَ وَ يُقَالُ كَانَتْ ابْنَةَ سِتٍّ وَ دَخَلَ بِهَا بِالْمَدِينَةِ فِي شَوَّالٍ وَ هِيَ ابْنَةُ تِسْعٍ وَ لَمْ يَتَزَوَّجْ غَيْرَهَا بِكَرًا» (محمد بن علی بن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۱، ص ۱۵۹).
۳. «تزوج عایشه بنت ابی بکر، و هی ابنة سبع قبل الهجرة بستین و یقال کانت ابنة ست و دخل بها بالمدينة فی شوال و هی ابنة تسع» (یوسف بن حاتم عاملی، الدر النظیم فی مناقب الائمة اللہامیہ، ج ۱، ص ۱۸۶).
۴. «عایشه بنت ابی بکر، تزوجها بمکة وهی بنت سبع ، ولم يتزوج بکرا غیرها ، ودخل بها وهی بنت تسع...» (محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۲، ص ۲۰۲؛ یوسف بن حاتم عاملی، الدر النظیم فی مناقب الائمة اللہامیہ، ص ۱۸۶).
۵. خانم کارن آرمسترانگ (Karen Armstrong) نویسنده، پژوهشگر و یکی از صاحب‌نظران رشته مطالعات تطبیقی دین در جهان غرب است که به خاطر کتاب‌هایش شناخته شده است. او در ۱۴ نوامبر ۱۹۴۴ در ورچستر شایر انگلستان متولد گردید. در سال ۱۹۶۹ وارد دانشگاه آکسفورد شد. نخستین کتاب او در سال ۱۹۸۲ با عنوان «لذ میان دروازه باریک» منتشر شد. ۱۰ سال بعد او کتاب «تاریخ خدا» را منتشر کرد. آثار دیگر وی، که از کتب پر فروش است، عبارتند از: تاریخچه‌ای از خدا، از میان معبر باریک، اسلام تاریخی کوتاه، کتاب بودا، در جست‌وجوی خدا، بنیادگرایی در آیین یهود، مسیحیت و اسلام، تاریخ اورشلیم، خدانشناسی از ابراهیم تا کنون و عارفان انگلیسی قرن چهاردهم (ویکی نور، دانشنامه تخصص کتاب‌شناسی و زندگی‌نامه، ذیل مقاله آمسترانگ، کارن).
۶. کارن آرمسترانگ، بیوگرافی محمد پیامبر، ص ۱۲۲.
۷. مارتین لینگر نویسنده، محقق و شکسپیرشناس انگلیسی، در ۲۴ ژانویه ۱۹۰۹ در منچستر و در خانواده‌ای پروتستان زاده شد. در دانشگاه ماگنوس به تدریس زبان انگلیسی کهن و میانه مشغول شد. اگرچه خانواده لینگر پروتستان مذهب بودند، اما او به دنبال حقیقت ناب‌تری بود. مهم‌ترین دستاورد دانشگاه آکسفورد برای او آشنایی با آثار رنه گنون سنت‌گرا و نیز اندیشمند دیگری به نام

۳. مونتگمری وات^۲ معتقد است: عایشه تنها همسر باکرهٔ پیامبر بوده، و هنگام ازدواجش با پیامبر نه سال سن داشت.^۳
۴. به گفته اسماء افسرالدین،^۴ بیشتر منابع نوشته‌اند که عایشه هنگام عروسی ۹ یا ۱۰ سال داشت.
۵. گوستاولوبون^۵ معتقد است: پیامبر در ۱۰ سالگی با عایشه ازدواج کرد.^۶

بررسی و نقد

اول. بر فرض قبول ۶ یا ۷ ساله بودن عایشه در زمان ازدواج، این کار مخالف با عرف رایج در آن جامعه نبوده است؛ چنان که گوستاولوبون می‌نویسد: «در اعراب، به طور عموم، پسران در سن بیست سالگی و دختران در سن ده الی دوازده سالگی ازدواج می‌کنند». وی در ادامه می‌نویسد: «بیر، در تمجید از این رسم می‌گوید: ما جز اعتراف به خوبی چنین محیط و لذت‌بخش بودن یک چنین زندگی خانوادگی، چاره دیگری نداریم».^۷ افزون بر این، گاهی بر اساس تأمین مصالح و اهداف سیاسی قبایل، چنین ازدواج‌هایی صورت می‌گرفت. در خصوص ازدواج با عایشه نیز برای رسول خدا ﷺ، مصلحت جلب نظر قبیله «تیم» موضوعیت داشت؛ زیرا عایشه، دختر یکی از صحابه رسول خدا ﷺ از این قبیله بود، و این وصلت دستاوردهای سیاسی و دینی خوبی می‌توانست در پی داشته باشد.^۸

- فرتیهوف شووان بود. تأثیر نوشته‌های این دو بر لینگر به اندازه‌ای بود که برای دیدار با شووان در ژانویه ۱۹۳۸ رهسپار بازل سوئیس شد. این آشنایی منجر به آشنایی دیگری شد و در آنجا لینگر به طریقت شیخ احمد العلاوی درآمد و به اسلام گروید. وی سپس نام خود را به شیخ ابوبکر سراج‌الدین تغییر داد و تا پایان عمر بر همین مسلک باقی ماند شاخص‌ترین اثر لینگر کتاب زندگی‌نامه حضرت محمد ﷺ با نام «محمد بر پایه کهن‌ترین منابع» است که در ۱۹۸۳ به چاپ رسید وی در روز سه شنبه دوازدهم می سال ۲۰۰۵ درگذشت (منبع: پایگاه اطلاع‌رسانی مرکز و کتابخانهٔ مطالعات اسلامی به زبان‌های اروپایی، ذیل مدخل «مارتین لینگر»).
۱. مارتین لینگر، محمد بر پایه کهن‌ترین منابع، ص ۲۰۲.
 ۲. ویلیام مونتگمری وات اسلام‌شناس معاصر و استاد بازنشستهٔ مطالعات عربی و اسلامی دانشگاه ادینبورگ در سال ۱۹۰۹م در اسکاتلند متولد شد و تحصیلات خود را تا دورهٔ دکترای فلسفه پی گرفت و رسالهٔ دکترایش را دربارهٔ «جبر و اختیار در آغاز اسلام» گذرانید (پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه، مجلهٔ اسلام و غرب، اسفند ۱۳۷۷، شماره ۱).
 ۳. به نقل از پایگاه اطلاع‌رسانی ویکی پدیا دانشنامه آزاد، ذیل مقالهٔ «عایشه»، آخرین ویرایش ۱۶ نوامبر ۲۰۱۸.
 ۴. اسماء افسرالدین، استاد دپارتمان فرهنگ و زبان خاور نزدیک در دانشگاه ایندیانا در بلومینگتون، ایندیانا است. زمینهٔ کاری او اندیشه‌های سیاسی - مذهبی اسلام، و مطالعه بر روی متون اصلی اسلامی (قرآن و حدیث) است (پایگاه اطلاع‌رسانی ویکی پدیا، دانشنامهٔ آزاد، مقالهٔ «اسماء افسرالدین»).
 ۵. یکی از دانشمندان بنام فرانسوی است که در سال ۱۸۴۱ در شهر نوژان لوروتر و مرکز ایالت اورلوار در فرانسه متولد شد و در ۹ دسامبر ۱۹۳۱ در پاریس درگذشت. وی علاوه بر علم پزشکی، در علوم اجتماعی و طبیعی تحقیقات بسیاری کرده است. در خصوص تاریخ نیز تألیفاتی دارد که کتاب «تمدن اسلام و عرب» یکی از آثار اوست (مقدمهٔ مترجم بر کتاب تمدن اسلام و عرب).
 ۶. گوستاولوبون، تاریخ تمدن اسلام و عرب، ص ۱۱۷.
 ۷. همان، ص ۱۲.
 ۸. به نقل از پایگاه اطلاع‌رسانی ویکی پدیا دانشنامهٔ آزاد، ذیل مقالهٔ «عایشه»، آخرین ویرایش ۱۶ نوامبر ۲۰۱۸.

دوم. ۶ یا ۷ ساله بودن عایشه در زمان ازدواج، با شواهد و دیگر گزارش‌های تاریخی در تنافی است، که در ادامه، به آنها اشاره می‌شود:

۱. روایاتی که مربوط به کم‌بودن سن عایشه است، عمدتاً از وی نقل شده است، و طبع زنانگی در کم سن نشان دادن خود در این زمینه قطعاً موثر بوده است.^۱ دیگر سخن آنکه در هیچ منبعی، حتی یک روایت نمی‌توان یافت که پیامبر فرموده باشند من با عایشه در شش سالگی یا هفت سالگی ازدواج کردم.

علاوه بر آن، بیشتر احادیثی که سن عایشه را هنگام ازدواج ۹ سال گفته‌اند، یا از طرف هشام‌بن عروه روایت شده و یا از سوی روایان عراقی. اما اهل مدینه با آنکه هشام‌بن عروه بیش از هفتاد سال نخست زندگی خویش را در میان‌شان سپری کرده بود، این موضوع را روایت نکرده‌اند. احادیثی که عروه در اواخر عمر و از روات عراقی نقل کرده، محل خدشهٔ رجالیون بوده است. مؤلف *تهذیب التهذیب* در این زمینه می‌نویسد: *مالک بن انس دربارهٔ آن عده احادیث او، که از طریق روایان عراقی روایت شده‌اند، ملاحظه داشت.*^۲ ذهبی نیز در *میزان الاعتدال* دربارهٔ هشام می‌گوید: *حافظهٔ هشام در اواخر زندگی‌اش ضعیف شده بود.*^۳

۲. برخی از مورخان مانند *ابن قتیبه دینوری* نوشته‌اند: *عایشه در سال ۵۷ یا ۵۸ هجری و در هفتاد سالگی درگذشت.*^۴ بنابراین، وی باید در سال اول یا دوم بعثت متولد شده باشد. از سوی دیگر، طبق برخی اقوال، عایشه یک ماه پس از درگذشت حضرت خدیجه و بعد از عقد سوده بنت زمعه به عقد پیامبر ﷺ درآمد.^۵ با توجه به رحلت حضرت خدیجه رضی الله عنها در رمضان سال دهم بعثت، طبعاً در شوال همین سال، عایشه به عقد پیامبر درآمد است.^۶ بنابراین، عایشه هنگام عقد قریب ۹ یا ۱۰ ساله بود، نه ۶ ساله!

۳. *ابن اسحاق عایشه* را در صف افرادی قرار داده که در اول بعثت، به پیامبر ﷺ ایمان آورده‌اند و گفته که عایشه در آن زمان، «صغیره» بوده و بعد از ۱۸ تن ایمان آورده است.^۷ با توجه به اینکه نسبت به حضرت علی رضی الله عنه نیز هنگام اسلام آوردن تعبیر صغیر به کار رفته، مشخص است که منظور از «صغیر»، بچهٔ شیرخوار نمی‌تواند بوده باشد؛ زیرا در بچهٔ شیرخواره، مسئلهٔ اسلام آوردن یا نیاوردن قابل طرح نیست، و حضرت علی رضی الله عنه نوجوانی بودند که به سن بلوغ نرسیده بودند، و دربارهٔ عایشه نیز «صغیر» بودن را به همان معنای به سن بلوغ نرسیدن باید گرفت. بدین‌روی،

Tārikh Islam dar Āyene-ye Pazhuhesh _____ Vol.15, No.2, Fall & Winter 2018-2019

۱. سیدجعفر مرتضی عاملی، *الصحيح من سيرة النبي الاعظم*، ج ۳، ص ۲۸۷.

۲. ابن حجر عسقلانی، *تهذیب التهذیب*، ج ۱۱، ص ۵۱۴۸.

۳. شمس‌الدین ذهبی، *میزان الاعتدال*، ج ۴، ص ۳۰۱.

۴. ابن قتیبه دینوری، *المعارف*، ص ۱۳۴.

۵. محمدبن سعد، *الطبقات الكبرى*، ج ۸، ص ۴۳.

۶. همان.

۷. محمدبن اسحاق همدانی، *السير و المغازی*، ج ۱، ص ۱۴۳.

سن عایشه در اوایل بعثت - دست کم - باید بین هفت تا ده سال بوده باشد. در نتیجه، سن او هنگام عقد بسته شدن با پیامبر ﷺ می‌تواند بین ۱۷ تا ۲۰ سال بوده باشد.

تناقض در گفتار افرادی مثل ابن اسحاق و ابن هشام جای بسی شگفتی دارد که ایشان عایشه را در زمره مسلمانان نخستین قرار دهند و او را بیستمین مسلمان برشمارند، اما در جای دیگر، بیان دارند که عایشه ۷ ساله بود که به عقد پیامبر درآمد و در ۹ سالگی در مدینه به خانه ایشان رفته است.^۱

عموم سیره‌نویسانی که از نظر زمانی بعد از ابن اسحاق و ابن هشام قرار دارند، با استناد به سخن ایشان، مطالب ضد و نقیضی - که باعث خرده‌گیری دشمنان می‌شود - بیان داشته‌اند؛ از جمله ابن قتیبه دینوری در المعارف می‌نویسد: عایشه شش ساله بود که به عقد پیامبر ﷺ درآمد، و در سال دوم هجری هفده ماه پس از هجرت، در حالی که ۹ ساله بود وارد خانه پیامبر ﷺ شد! سپس می‌نویسد: او در سال پنجاه و هشتم هجری و در هفتاد سالگی درگذشت.^۲

۴. در تأیید نکته پیش گفته، شایان ذکر است که مورخان و محدثانی همچون طبرانی،^۳ ابن عساکر،^۴ ابن اثیر،^۵ نووی،^۶ حافظ هیثمی،^۷ العینی،^۸ ابن حجر عسقلانی،^۹ قرطبی،^{۱۰} صفدری^{۱۱} و ابن کثیر^{۱۲} فاصله سنی عایشه با خواهرش اسماء را ۱۰ سال دانسته‌اند؛ مثلاً، ابن عساکر می‌گوید: اسماء از جانب پدر، خواهر عایشه و بزرگ‌تر از وی بود. اسماء ۲۷ سال قبل از هجرت به دنیا آمده بود. در جای دیگر می‌نویسد که اسماء ۱۰ سال از عایشه بزرگتر بوده است.^{۱۳} ذهبی نیز همین نظر را دارد.^{۱۴} بنا بر این، اگر عایشه در سال دوم هجری به خانه پیامبر رفته باشد، اسماء در سال دوم هجری ۲۹ سال سن داشته است، و چون عایشه ۱۰ سال از او کوچک‌تر بوده پس عایشه در سال دوم هجری دختری ۱۹ ساله بوده که با پیامبر ازدواج کرده است.

Tāriḥ Islam dar Āyene-ye Pazhuhesh _____ Vol.15, No.2, Fall & Winter 2018-2019

۱. همان.

۲. ابن قتیبه دینوری، المعارف، ص ۱۳۴.

۳. ابوالقاسم طبرانی، المعجم الکبیر، ج ۲۴، ص ۷۷.

۴. ابن عساکر، تاریخ مدینة دمشق، ج ۶۹، ص ۸.

۵. ابن اثیر، اسدالغابة فی معرفة الصحابة، ج ۷، ص ۱۱.

۶. یحیی بن شرف نووی، تهذیب الأسماء واللغات، ج ۲، ص ۵۹۷.

۷. نورالدین هیثمی، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، ج ۹، ص ۲۶۰.

۸. بدرالدین ابومحمد العینی، عمدة القاری شرح صحیح البخاری، ج ۲، ص ۹۳.

۹. ابن حجر عسقلانی، تقریب التهذیب، ج ۱، ص ۷۴۳.

۱۰. ابوعمر ابن عبدالبر قرطیب، الاستیعاب فی معرفة الأصحاب، ج ۴، ص ۱۷۸۲ و ۱۷۸۳.

۱۱. صلاح‌الدین خلیل بن ایبک الصفدی، الوافی بالوفیات، ج ۹، ص ۲۶.

۱۲. اسماعیل بن عمر ابن کثیر، البداية والنهاية، ج ۸، ص ۳۴۵ و ۳۴۶.

۱۳. ابن عساکر، تاریخ مدینة دمشق، ج ۶۹، ص ۹.

۱۴. شمس‌الدین محمد ذهبی، سیر اعلام النبلاء، ج ۲، ص ۲۸۸.

از سوی دیگر، نقل کرده‌اند که هنگام ولادت/اسماء، پدرش - ابوبکر - ۲۱ ساله بوده،^۱ و با توجه به اینکه مورخان عامه سن ابوبکر را هنگام مرگ قریب ۶۳ سال دانسته‌اند، و او در سال ۱۳ هجری (قریب دو و نیم سال پس از رحلت رسول خدا ﷺ) از دنیا رفته، نتیجه آن می‌شود که ولادت ابوبکر در سال سوم عام الفیل بوده است؛ زیرا رسول خدا ﷺ در سال عام الفیل متولد شدند و ۶۳ سال نیز عمر کردند، پس ابوبکر باید کمتر از سه سال پس از پیامبر ﷺ متولد شده باشد. با عنایت به این نکات، ولادت اسماء در ۲۱ سالگی پدرش، یعنی قریب ۲۴ عام الفیل، و ولادت عایشه ده سال بعد، یعنی در ۳۴ عام الفیل رخ داده است. بدین سان، عایشه هنگام بعثت، قریب هفت سال، و هنگام عقدبستگی در دهم بعثت، قریب ۱۷ سال داشته و طبعاً هنگام ازدواج، پس از هجرت قریب ۲۱ ساله بوده است!

۵. روایاتی دلالت دارند که عایشه پیش از ازدواج با پیامبر، در عقد فرد دیگری قرار داشت که در صورت پذیرش این قول، به طریق اولی، سن عایشه هنگام ازدواج با رسول خدا شش سال نخواهد بود. ابن سعد در کتاب *الطبقات الکبری* می‌نویسد:

أخبرنا عبدالله بن نُمَيْرٍ عن الأجلح عن عبدالله بن أبي مليكة قال: خطب رسول الله ﷺ عایشة إلى أبي بكر الصديق، فقال: يا رسول الله، إني كنت أعطيتها مُطعمًا لابنه جبير، فدعني حتى أسلها منهم. فاستسلها منهم فطلقها، فزوجهها رسول الله ﷺ.^۲

پیامبر اکرم ﷺ، عایشه را از ابوبکر خواستگاری کردند. ابوبکر گفت: یا رسول الله، من عایشه را به جیبیرین مطعم داده‌ام. اجازه بدهید تا او را از بین آنان خارج کنم. پس عایشه را از بین آن قبیله خارج کرد و طلاقش را گرفت و رسول خدا با عایشه ازدواج کردند. همچنین طبرانی در *المعجم الکبیر* چنین نقل می‌کند:

حدثنا محمد بن عبدالله الحضرمي، ثنا عبدالله بن عمر بن أبان، ثنا أبو أسامة، عن الأجلح، عن ابن أبي مليكة، قال: «خطب النبي صلى الله عليه وسلم عایشة إلى أبي بكر وكان أبو بكر قد زوجه جيبير بن مطعم فخلعها منه، فزوجهها رسول الله صلى الله عليه وسلم...»^۳

پیامبر اکرم ﷺ، عایشه را از ابوبکر خواستگاری کرد و قبلاً ابوبکر او را به ازدواج جیبیرین مطعم در آورده بود؛ پس ابوبکر طلاق عایشه را گرفت و پیامبر با او ازدواج کرد.

ابن حجر در *الاصابة* سخن مشابهی دارد.^۴ چون مطعم و فرزندش مشرک بودند، این به نوبه خود، دلالت بر آن دارد که ازدواج عایشه با جیبیر قبل از بعثت پیامبر بوده و این ازدواج تا بعثت ادامه داشته است.

سؤال مطرح در اینجا آن است که معنای واژه «فطلقها» چیست؟ آیا جز این است که عایشه قبلاً ازدواج کرده بود و بعد از طلاق، با رسول الله ﷺ ازدواج نمود؟

نکته‌ای در روایت هست که باید توجه شود که می‌گوید «پیامبر ﷺ عایشه را خواستگاری کردند و ابوبکر گفت: او را به جیبیرین مطعم داده‌ام. اجازه دهید طلاق او را بگیرم؛ و رفت و طلاقش را گرفت و پیامبر با عایشه ازدواج

۱. ابن عساکر، تاریخ مدینة دمشق، ج ۶۹ و ۱۰۹؛ ابوالقاسم طبرانی، المعجم الکبیر، ج ۲۴، ص ۷۷؛ ابن اثیر، اسدالغابه، ج ۵، ص ۳۹۳.

۲. محمد بن سعد، الطبقات الکبری، ج ۸، ص ۴۷.

۳. ابوالقاسم الطبرانی، المعجم الکبیر، ج ۲۳، ص ۲۶.

۴. ابن حجر عسقلانی، الاصابة، ج ۸، ص ۲۳۳.

کردند». در پاسخ، ممکن است گفته شود که خواستگاری حضرت از دو حال خارج نیست: یا ایشان اطلاع نداشتند که عایشه در عقد جبیر است، یا می‌دانستند. اگر نمی‌دانستند نقص بر ایشان وارد است، و اگر می‌دانستند چگونه ایشان راضی می‌شوند تا همسر کسی طلاق بگیرد و با ایشان ازدواج کنند؟

در این زمینه، دانشمند نامی شیعه، سیدجعفر مرتضی عاملی در کتاب گرانسنگ *الصحيح من سيرة نبي الأعظم* تحقیقات ارزشمندی انجام داده و ثابت کرده است که اصلاً حضرت رسول ﷺ، عایشه را از ابوبکر خواستگاری نکرده‌اند. بلکه خود ابوبکر به خاطر منافی، سعی داشت بعد از حضرت خدیجه، دخترش عایشه را به پیامبر تزویج نماید؛ و وقتی حضرت دیدند ابوبکر طلاق عایشه را گرفته است به این ازدواج راضی شدند. ناگفته نماند که قبیله و خانواده جبیرین مطعم نیز چندان راضی به این وصلت نبودند؛ زیرا ابوبکر و به تبع آن، عایشه مسلمان شده بودند، ولی آن قبیله مسلمان نبودند و وصلت با هم‌دیگر را هیچ‌کدام نمی‌پسندیدند.^۱ ایشان همچنین ثابت می‌کند که عایشه از جبیرین مطعم دارای فرزندی به نام عبدالله بود. و عبدالله فرزند خود عایشه بود، نه فرزند زبیر شوهر اسماء (خواهر عایشه)؛ زیرا پیامبر در جواب عایشه، که گفت یا رسول الله، کنیه‌ای برای من قرار بده، فرمودند: «فاکتی بانک عبدالله»؛ کنیه داشته باش به اسم فرزندت عبدالله.^۲

انگیزه‌های کم سن جلوه دادن عایشه

در پایان این نوشتار، جا دارد تأملی در این نکته شود که چه انگیزه‌هایی سبب شده است تا سن عایشه تا این قدر اندک جلوه داده شود؟ و چه عوامل و چه دست‌هایی در کار بوده است؟

پیش‌تر اشاره شد که عمده روایات سن اندک عایشه از خود او یا خواهرزاده‌اش - عروقه بن زبیر - نقل شده است. و افزون بر رغبت طبیعی زنان به کم‌سن جلوه دادن خود، این انگیزه در عایشه از این جهت مضاعف بود که در قیاس و در رقابت با دیگر همسران رسول خدا ﷺ، خود را برترین و کم‌سن‌ترین نشان دهد. و این تا بدان جا پیش رفت که عایشه خود را تنها همسر باکره رسول خدا ﷺ معرفی می‌کرد. طبعاً لازمه این سخن آن خواهد بود که کم‌سن بودنش هنگام ازدواج ثابت گردد. این نکته مورد توجه برخی از مستشرقان نیز قرار گرفته و بر آن تأکید کرده‌اند.^۳

علاوه بر آن، عایشه برای اثبات انحصار جایگاهش نزد رسول خدا ﷺ و از جمله انحصار صفت باکره بودن در میان همسران رسول خدا ﷺ حساسیت زیادی روی حضرت خدیجه رضی الله عنها پیدا کرده بود و تلاش داشت ایشان را هنگام ازدواج با رسول خدا ﷺ دارای سنی بالا و زنی بیوه معرفی نماید، درحالی که شواهدی در تاریخ موجود است که خلاف این مطلب را ثابت می‌کند.^۴

Tāriḥ Islam dar Āyene-ye Pazuhesh _____ Vol.15, No.2, Fall & Winter 2018-2019

۱. سیدجعفر مرتضی عاملی، *الصحيح من سيرة نبي الاعظم*، ج ۱۳، ص ۱۱۸.

۲. به نقل: همان، ج ۱۳، ص ۱۱۶-۱۲۰.

۳. مثلاً دنیس اسپیلبرگ کم‌سن جلوه دادن عایشه هنگام ازدواج در منابع را به سبب تأکید بر باکره بودن وی دانسته است، وی پژوهشگر آمریکایی در حوزه تاریخ اسلام و استاد مرکز پژوهش خاورمیانه در دانشگاه تگزاس در آستین است. او کارشناسی ارشد خود را از کالج اسمیت در ۱۹۸۰ و دکترایش را از دانشگاه کلمبیا در ۱۹۸۹ دریافت کرده است (به نقل از: پایگاه اطلاع‌رسانی ویکی‌پدیا، دانشنامه آزاد، ذیل مقاله «عایشه»، آخرین ویرایش ۱۶ نوامبر ۲۰۱۸).

۴. «ان خدیجة لم يتزوج غیر رسول الله» (ر. ک: ابوالقاسم الکوفی، الاستغاثه فی بدع الثلاثه، ج ۱۰، ص ۷۰؛ سیدجعفر مرتضی عاملی، *الصحيح من سيرة النبي الاعظم*، ج ۲۰، ص ۲۱۲).

نتیجه گیری

با بررسی مستندات تاریخی، ادعای ازدواج رسول خدا ﷺ در سن ۵۳ سالگی با عایشه، اگر در سن ۶ یا ۷ سالگی بود، بررسی و نقد شد. با توجه به اختلاف فاحش سنّی میان آن دو، این امر دستاویز برخی مغرضان قرار گرفته است. حاصل این بررسی آن شد که در برابر این گونه گزارش‌ها، گزارش‌هایی دالّ بر سنّ ۱۷ تا ۲۰ سال برای عایشه هنگام ازدواج وجود دارد، و نیز گزارش‌هایی حاکی از ازدواج پیشین او و حتی فرزند داشتن او در دست است. به نظر می‌رسد نوعی تلاش مرموز در جهت اندک جلوه دادن سنّ عایشه هنگام ازدواج و نیز باکره دانستن او وجود داشته است. انگیزه این امر، ترسیم جایگاهی انحصاری و استثنایی برای عایشه در میان دیگر همسران رسول خدا ﷺ بوده که خود، حاصل روحيات و خصلت‌های ذاتی عایشه و نیز فضای سیاسی پدیدآمده پس از رسول خدا ﷺ به تبع حکمرانی پدرش - ابوبکر - بوده است.

منابع.....

- ابن ابی الحدید معتزلی، *شرح نهج البلاغه*، قم، کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۴ق.
- ابن اثیر، علی بن ابی‌الکرم، *اسد الغابه*، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۹ق.
- _____، *اسد الغابه فی معرفة الصحابه*، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۷ق.
- _____، *الکامل فی التاریخ*، بیروت، دار صادر، ۱۳۸۵.
- ابن اسحاق همدانی، محمد بن اسحاق، *سیرت رسول الله*، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۳.
- _____، *السیر و المغازی*، بیروت، دارالفکر، ۱۳۹۸ق.
- ابن جوزی، علی بن محمد، *المنتظم فی تاریخ الأمم و الملوک*، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۲ق.
- ابن حجر عسقلانی، *الإصابة فی تمییز الصحابه*، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق.
- _____، *تقریب التقریب*، بی‌جا، کتابخانه فقاقت، بی‌تا.
- _____، *تهذیب التهذیب*، هند، مطبعة دائرة المعارف النظامیه، ۱۳۲۶ق.
- ابن سعد، محمد، *الطبقات الکبری*، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۰ق.
- ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، *مناقب آل ابی‌طالب*، قم، علامه، ۱۳۷۹ق.
- ابن عبدالبر قرطبی، ابوعمر، *الاستیعاب فی معرفة الأصحاب*، تحقیق علی محمد الجاوی، بیروت، دار الجیل، ۱۴۱۲ق.
- ابن عساکر، ابوالقاسم، *تاریخ مدینه دمشق*، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۹ق.

- ابن قتیبه، عبدالله بن مسلم، *المعارف*، ج دوم، قاهره، هیئة المصرية العامة للكتب، ۱۹۹۲م.
- ابن کثیر، اسماعیل بن عمر، *البدایة والنهایة*، بیروت، مکتبه المعارف، بی تا.
- ابن ماجه، ابو عبدالله، *سنن ابن ماجه*، بیروت، دارالرساله العالمیه، ۱۴۳۰ق.
- ابوداود، سلیمان بن اشعث، *سنن ابی داود*، بیروت، المکتبه العصریه صیدا، بی تا.
- آرمسترانگ، کارن، *بیوگرافی محمد پیامبر*، ترجمه کیانوش حشمتی، تهران، حکمت، ۱۳۸۶.
- بخاری، محمد بن اسماعیل، *صحیح بخاری*، دمشق، طوق النجاة، ۱۴۲۲ق.
- بلادری، یحیی بن جابر، *انساب الاشراف*، بی تا، کتابخانه فقاقت، بی تا.
- بیهقی، احمد بن حسین، *دلائل النبوة و معرفة أحوال صاحب الشریعة*، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۵ق.
- حنبلی دمشقی، شهاب الدین، *تسنونات الذهب*، بیروت، دار ابن کثیر، ۱۴۰۶ق.
- دینوری، ابن قتیبه، *الامامة والسیاسة*، بی جا، کتابخانه فقاقت، بی تا.
- ذهبی، شمس الدین محمد بن احمد، *میزان الاعتدال*، بی جا، کتابخانه فقاقت، بی تا.
- ، *تاریخ الإسلام و وفیات المشاهیر والأعلام*، تحقیق عمر عبدالسلام تدمری، بیروت، دارالکتب العربی، ۱۴۰۷ق.
- سایت باشگاه خبرنگاران دانشجویی ایران ایسکا نیوز.
- سایت ویکی پدیا دانشنامه آزاد، ذیل مقاله عایشه.
- سها، *تقد قرآن*، بی تا، بی جا. (منتشر شده در اینترنت به صورت پی. دی اف، رونوشت آن در کتابخانه فیضیه قم موجود است).
- شامی، یوسف الصالحی، *سبل الهدی*، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۴ق.
- صفدی، صلاح الدین خلیل بن ایبک، *الوافی بالوفیات*، تحقیق احمد الأرناؤوط، بیروت، دار احیاء التراث، ۱۴۲۰ق.
- طبرانی، ابوالقاسم، *المعجم الکبیر*، ج دوم، قاهره، مکتبه ابن تیمیه، ۱۴۱۵ق.
- طبرسی، فضل بن حسن، *اعلام الوری باعلام الهدی*، قم، مؤسسه اهل بیت لاحیاء التراث، بی تا.
- طبری، محمد بن جریر، *تاریخ طبری*، بیروت، دار التراث، بی تا.
- طولون، شمس الدین محمد بن، *الائمة الاتنی عشر*، قم، شریف الرضی، بی تا.
- عاملی، یوسف بن حاتم، *الدر النظیم فی مناقب الأئمة اللهامیه*، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۲۰ق.
- عمرانی، محمد بن علی، *الاتباء*، تحقیق قاسم السامرائی، قاهره، دار الآفاق العربیه، بی تا.
- عینی، بدرالدین ابومحمد، *عمدة القاری شرح صحیح البخاری*، بیروت، دار احیاء التراث، بی تا.
- فسوی، یعقوب بن سفیان، *المعرفة والتاریخ*، ط. الثانیه، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۰۱ق.
- کوفی، ابوالقاسم علی بن احمد، *الاستغاثه فی بدع التلائه*، بی جا، کتابخانه فقاقت، بی تا.
- گوستاولوبون، *تاریخ تمدن اسلام و عرب*، ترجمه سیدهاشم حسنی، ج دوم، تهران، کتابفروشی اسلامی، ۱۳۵۴.
- لینگز، مارتین، *محمد بر پایه کهن ترین منابع*، ترجمه سعید تهرانی نسب، تهران، حکمت، ۱۳۹۱.
- مجلسی، محمدباقر، *بحار الانوار*، ج دوم، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ق.
- مرتضی عاملی، سیدجعفر، *الصحيح من سيرة النبي الاعظم*، ج چهارم، بیروت، دارالهدی، ۱۴۱۵ق.
- مقریزی، تقی الدین، *امتاع الاسماع*، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۰ق.
- النسائی، ابو عبدالرحمن، *سنن النسائی*، ج دوم، حلب، مکتبه المطبوعات الاسلامیه، ۱۴۰۶ق.
- نووی، یحیی بن شرف، *تهذیب الأسماء*، بیروت، دارالفکر، ۱۹۹۶م.
- واعظ خرگوشی، ابوسعید، *شرف النبی*، تهران، بابک، ۱۳۶۱.
- هیثمی، ابوالحسن علی بن نورالدین، *مجمع الزوائد*، قاهره، دار الریان للتراث، ۱۴۰۷ق.